

Łukasz Kułaga

Współczesne tendencje regulacyjne międzynarodowego prawa kosmicznego

Kwartalnik Prawa Publicznego 7/4, 47-78

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Łukasz Kułaga*

WSPÓŁCZESNE TENDENCJE REGULACYJNE MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA KOSMICZNEGO

1. Wstęp

W ostatnim ćwierćwieczu nastąpił niezwykle postępek w zakresie technologicznych możliwości wykorzystania oraz badania przestrzeni kosmicznej. Proces ten zauważalny jest w wielu aspektach: funkcjonowanie stałej stacji kosmicznej na orbicie okołoziemskiej, znaczący wzrost ilości misji wysyłanych w przestrzeń kosmiczną, gwałtownie rosnąca liczba sztucznych satelitów krążących wokół Ziemi, coraz bardziej zaawansowane plany realizowania kosmicznej turystyki¹. W sposób niezauważalny wykonywanie przestrzeni kosmicznej zaczęło mieć ważny wpływ na naszą codzienną rzeczywistość. Najlepszym tego przykładem są wspomniane już satelity, bez których nie moglibyśmy korzystać z wielu zwyczajnych elementów naszego życia m.in. nawigacji satelitarnej (GPS), Internetu, telewizji kablowej oraz szeroko rozumianej telekomunikacji. Ponadto dane satelitarne z obserwacji Ziemi mają istotne znaczenie w geologii, hydrologii, oceanografii, monitorowaniu środowiska, działaniach poszukiwawczych i ratowniczych, ocenie procesów wylesiania i pustyńnienia, zarządzaniu odpadami, monitorowaniu pożarów lasów, badaniu i prognozowaniu

* Mgr Łukasz Kułaga – Asystent, Katedra Prawa Międzynarodowego i Europejskiego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

¹ R. Morek, *Problemy prawne turystyki kosmicznej*, PiP 2007, z. 1, s. 67–79.

pogody oraz ewaluacji globalnych zmian klimatycznych, w tym m.in. emisji gazów cieplarnianych czy wielkości pokrywy lodowcowej².

Znaczący wzrost aktywności człowieka w wykorzystaniu przestrzeni kosmicznej stwarza konieczność jej uporządkowania poprzez regulacje prawne zarówno na poziomie międzynarodowym, jak i krajowym³. Mimo że podstawą reżimu prawa kosmicznego jest pięć traktatów z lat 60. i 70. XX w. nie sposób nie zauważyć, że ta gałąź prawa międzynarodowego, często niedoceniana przez przedstawicieli doktryny⁴, jest w trakcie nieustannego rozwoju.

Współczesne międzynarodowe prawo kosmiczne obejmuje umowy wielostronne zarówno o charakterze powszechnym, jak i regionalnym. Porozumienia te mają w znacznym stopniu charakter instytucjonalny, ponieważ kreują nowe organizacje lub agendy międzynarodowe. Ponadto coraz większą rolę odgrywają umowy dwustronne z zakresu współpracy kosmicznej, zawierane zarówno na szczeblu międzypaństwowym, jak i bezpośrednio między agencjami kosmicznymi poszczególnych państw.

Istotne znaczenie w zakresie regulacji działalności w przestrzeni kosmicznej mają akty niewiążące prawnie (soft law), które w znacznym stopniu znajdują zastosowanie do nowych zagadnień, takich jak ograniczanie zanieczyszczeń przestrzeni kosmicznej, złagodzenie skutków katastrof naturalnych, czy ochrona środowiska Ziemi.

W niniejszym artykule przedstawione zostaną współczesne tendencje regulacyjne prawa kosmicznego w kontekście jego pokojowego wykorzystania. W tym celu najpierw zostaną pokazane podstawowe zasady w tym zakresie zawarte w pięciu traktatach z lat 60. i 70. XX wieku. Następnie przedstawiona zostanie współczesna regulacja traktatowa prawa kosmicznego z uwzględnieniem porozumień o charakterze wielostronnym i dwustronnym oraz aktów niewiążących prawnie. W ostatniej części artykułu zaprezentowane zostaną węzłowe problemy współczesnego

² Report of the Scientific and Technical Subcommittee on its forty-fifth session 11–22.2.2008, A/AC.105/911, Pkt 76; Contribution of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space to the work of the Commission on Sustainable Development for the thematic cluster 2008–2009, A/AC.105/892, 13.6.2007; zob. również N. Jasentuliyana, *International Space Law Challenges in Twenty-first Century*, „Singapore Journal of International and Comparative Law” 2001, nr 5, s. 20.

³ M. Lachs, *Przestrzeń kosmiczna – nowy wymiar prawa międzynarodowego*, PiP 1966, z. 3, s. 432–441.

⁴ Wyrazem tego może być stałe omawianie w podręcznikach do prawa międzynarodowego w kontekście prawa kosmicznego przede wszystkim 5 podstawowych traktatów z lat 60. i 70. XX w., bez uwzględnienia obecnego stanu rzeczy.

prawa kosmicznego. Dodatkowo w artykule zostanie zwrócona uwaga na odgrywające coraz większą rolę w tej dziedzinie prawa międzynarodowego, organizacje i agendy międzyrządowe.

2. Dotychczasowy reżim prawa kosmicznego

Na podstawowy reżim współczesnego prawa kosmicznego (*corpus iuris spatialis*) składa się pięć traktatów⁵ przygotowanych przez Komitet ds. Pokojowego Wykorzystania Przestrzeni Kosmicznej (COPUOS)⁶:

– Układ o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi z 27.1.1967 r.⁷,

– Umowa o ratowaniu kosmonautów, powrocie kosmonautów i zwrocie obiektów wysłanych w przestrzeń kosmiczną z 22.4.1968 r.⁸,

– Konwencja o międzynarodowej odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne z 29.3.1972 r.⁹,

– Konwencja w sprawie rejestracji obiektów wysłanych w przestrzeń kosmiczną z 12.11.1974 r.¹⁰,

– Porozumienie regulujące działalność państwa na Księżycu i innych ciałach niebieskich z 5.12.1979 r.¹¹.

Układ o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi z 27.1.1967 r.¹² jest historycznie pierwszym i jednocześnie najważniejszym traktatem odnoszącym się do działalności państw

⁵ K.F. Wang, *Collaboration in the exploration of outer space: Using ADR to resolve conflicts in space*, „Cardoso Journal of Conflict Resolution” 2006, vol. 7, s. 450.

⁶ Na temat genezy COPUS zob. M. Grzegorzczak, *Prawo kosmiczne*, „Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace prawnicze” 1973, Zeszyt nr 59, s. 39–45.

⁷ Dz.U. z 1968 r. Nr 14, poz. 82 załącznik nr 2; Stronami Układu jest 98 państw. Dodatkowo 27 państw podpisało, ale dotychczas (stan na 1.4.2008 r.) nie ratyfikowało Układu.

⁸ Dz.U. z 1969 r. Nr 15, poz. 110; Stronami Umowy jest 90 państw. Dodatkowo 24 państwa podpisały, ale dotychczas (stan na 1.4.2008 r.) nie ratyfikowały Umowy.

⁹ Dz.U. z 1973 r. Nr 27 poz. 154 załącznik; Stronami Konwencji jest 86 państw. Dodatkowo 24 państwa podpisały, ale dotychczas (stan na 1.4.2008 r.) nie ratyfikowały Konwencji.

¹⁰ Dz.U. z 1979 r. Nr 5 poz. 22 załącznik; Stronami Konwencji jest 51 państw. Dodatkowo 4 państwa podpisały, ale dotychczas (stan na 1.4.2008 r.) nie ratyfikowały Konwencji.

¹¹ Stronami Porozumienia jest 13 państw. Dodatkowo 4 państwa podpisały, ale dotychczas (stan na 1.4.2008 r.) nie ratyfikowały Porozumienia. Polska nie jest stroną Porozumienia.

¹² M. Grzegorzczak, op.cit., s. 99–122.

w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej. Do podstawowych zasad ustanowionych przez Układ należą:

- badanie oraz użytkowanie przestrzeni kosmicznej jest prowadzone na rzecz całej ludzkości (art. I akapit 1);
- przestrzeń kosmiczna, łącznie z księżycem i innymi ciałami niebieskimi nie podlega zawłaszczeniu (art. II)¹³;
- wolność odkrywania, bez dyskryminacji i na zasadzie równości, przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi (art. I akapit 2);
- wolność prowadzenia badań w przestrzeni kosmicznej (art. I akapit 3);
- działania prowadzone w przestrzeni kosmicznej przez państwa będą prowadzone zgodnie z prawem międzynarodowym, w szczególności z Kartą NZ (art. III);
- umieszczanie na orbicie okołoziemskiej jakiegokolwiek broni masowej zagłady, w tym broni atomowej jest zakazane (art. IV)¹⁴;
- obowiązek współpracy oraz udzielania wzajemnej pomocy przez państwa w zakresie badania przestrzeni kosmicznej (art. IX).

Układ określa ponadto, że kosmonauci¹⁵ będą postrzegani jako wysłannicy ludzkości w przestrzeni kosmicznej i dlatego każde państwo udzieli im wszelkiej potrzebnej pomocy w sytuacji wypadku (art. V). Przewiduje również nadzór państw nad działalnością w kosmosie przynależnych im podmiotów prywatnych (art. VI). Traktat określa także odpowiedzialność państwa, z którego terytorium lub infrastruktury nastąpił start obiektu kosmicznego lub próba startu, za szkody wyrządzone innym Państwom-Stronom przez obiekt kosmiczny lub jego części (art. VII). Wreszcie, Państwa-Strony Układu są zobowiązane do sprawowania kontroli oraz jurysdykcji w stosunku do swoich obywateli lub obiektów wysłanych w przestrzeń kosmiczną (art. VIII).

Generalny charakter regulacji zawartych w Układzie z 1967 r. sprawia, że stanowi on fundamentalną podstawę dla działań społeczności międzynarodowej w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej¹⁶.

¹³ Zob. szerzej: R. J. Lee, *Article II of the Outer Space Treaty: Prohibition of State Sovereignty, Private Property Rights, or Both?*, „Australian Journal of International Law” 2004, vol. 11, s. 128-142; A. Górbiel, *Międzynarodowe prawo kosmiczne*, Warszawa 1985, s. 128-149.

¹⁴ Zakaz ten obejmuje również ustanawianie baz wojskowych, instalacji oraz fortyfikacji, jak również testowania jakichkolwiek rodzajów broni oraz przeprowadzania manewrów wojskowych.

¹⁵ Doktryna amerykańska używa pojęcia „astronauca”. Ponadto w związku z rozpoczęciem wysyłania ludzi w przestrzeń kosmiczną przez Chiny pojawił się również stosowany przez to państwo termin „taikonauci”.

¹⁶ M.S. Firestone, *Problems in the resolution of disputes concerning damage caused in outer space*, „Tulane Law Review” January 1985, s. 751; D.A. Porras, *The “Common Heritage” of*

Wskazuje się w tym kontekście, że szereg jego postanowień osiągnęło już status prawa zwyczajowego¹⁷. Nie kwestionując znaczenia Układu dostrzec należy brak jakichkolwiek mechanizmów egzekwowania jego postanowień, co w świetle obecnej aktywnej działalności niektórych państw w kosmosie może stosunkowo łatwo prowadzić do faktycznego naruszenia jego postanowień, w szczególności w zakresie zakazu zawłaszczania¹⁸.

Umowa o ratowaniu kosmonautów, powrocie kosmonautów i zwrocie obiektów wysyłanych w przestrzeń kosmiczną z 22.4.1968 r.¹⁹ stanowi konkretyzację przepisów odnoszących się do pomocy kosmonautom określonych w Układzie. Państwa-Strony Umowy zobowiązują się podjąć wszelkie potrzebne kroki dla udzielenia koniecznej pomocy członkom statku kosmicznego, którzy z powodu wypadku lub innej nieprzewidzianej sytuacji znaleźli się na ich terytorium (art. 2) oraz poinformować o tym państwo, do którego obiekt należy i Sekretarza Generalnego NZ (art. 1). Obowiązek pomocy odnosi się również do obszarów znajdujących się poza jurysdykcją państw, jeżeli w zakresie swoich możliwości odpowiednie państwa mogą udzielić pomocy (art. 3). Kraj, który udzielił pomocy powinien bezpiecznie i niezwłocznie przekazać kosmonautów państwu, z którego pochodzą (art. 4). Ta zasada znajduje również zastosowanie do obiektów kosmicznych (art. 5).

Konwencja o międzynarodowej odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne z 29.3.1972 r. została zawarta w związku z potrzebą rozwinięcia skutecznych międzynarodowych reguł i procedur odnoszących się do odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne oraz w celu zapewnienia niezwłocznej zapłaty pełnego i słusznego odszkodowania dla ofiar takich szkód (preambuła). Konwencja określa, że państwo wysyłające obiekt (*launching state*) powinno być absolutnie odpowiedzialne do zapłaty odszkodowania za szkody wyrządzone przez jej obiekty kosmiczne na powierzchni Ziemi lub w stosunku do samolotów w trakcie lotu (art. II)²⁰. W zakresie innych szkód, w szczególności

Outer Space: Equal Benefits for most of Mankind, „California Western Journal of International Law” 2006–2007, vol. 37, s. 153–157; A. Górbiel, *Międzynarodowe...*, s. 22.

¹⁷ R. J. Lee, *Reconciling International Space Law with the Commercial Realities of the Twenty-first Century*, „Singapore Journal of International and Comparative Law” 2000, nr 4, s. 203.

¹⁸ B.C. Gruner, *A new hope for international space law: Incorporating nineteenth century first possession principles into the 1967 space treaty for the colonization of outer space in the twenty-first century*, „Seton Hall Law Review” 2004–2005, vol. 35, s. 343.

¹⁹ Stroną Umowy jest Europejska Agencja Kosmiczna (data przystąpienia 31.12.1975 r.) oraz EUMETSAT (19.12.2005 r.).

²⁰ Wydaje się, że za takie szkody uznać należy również koszty sprzątnięcia niezamieszkanego obszaru, który został zanieczyszczony w wyniku katastrofy obiektu kosmicznego. Taka

tych wyrządzonych innym obiektom kosmicznym lub obywatelom, czy własności innego Państwa-Strony, państwo wysyłające jest odpowiedzialne, jeżeli szkoda jest spowodowana winą tego państwa lub winą osoby, za której działania państwo ponosi odpowiedzialność (art. III). Konwencja przewiduje ponadto możliwość stwierdzenia odpowiedzialności łącznej kilku państw (art. IV i V). Reguły konwencyjne nie mają jednak zastosowania do szkód wyrządzonych obywatelom własnego państwa lub obywateli innych państw, jeżeli uczestniczą oni w działaniu statku kosmicznego (art. VII).

Roszczenie o odszkodowanie powinno być przedstawione na drodze dyplomatycznej, nie później niż w rok od nastąpienia szkody lub zidentyfikowania państwa, które jest za nie odpowiedzialne (art. IX i X). Podniesienie roszczeń na podstawie Konwencji nie wymaga wyczerpania drogi krajowej (art. XI). Wysokość odszkodowania, która powinna być wypłacona przez państwo wysyłające ma zostać określona zgodnie z prawem międzynarodowym oraz zasadami sprawiedliwości i słuszności (art. XII). W przypadku niemożliwości osiągnięcia konsensusu na drodze dyplomatycznej w okresie roku od notyfikacji szkody państwu wysyłającemu, zagadnienie to może zostać rozstrzygnięte przez komisję ds. roszczeń powołaną na podstawie Konwencji (art. XV- XX). Wyrok Komisji jest wiążący, jeżeli uprzednio zgodzą się na to Państwa-Strony postępowania (art. XIX ust. 2)²¹.

Konwencja może mieć zastosowanie również w stosunku do organizacji międzyrządowych, które prowadzą działalność kosmiczną, jeżeli zaakceptują one prawa i obowiązki z niej wynikające i jeżeli większość państw-członków organizacji jest jednocześnie Państwami-Stronami Układu o zasadach działalności państw w zakresie badań i eksploracji przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi (art. XXII)²².

sytuacja miała miejsce, gdy 24.1.1978 r. radziecki satelita Kosmos 954, zawierający reaktor nuklearny, rozbił się na terytorium Kanady. Materiał nuklearny rozprzestrzenił się na obszarze 124 tys. km². Podjęta przez władze Kanady we współpracy ze Stanami Zjednoczonymi operacja oczyszczenia zanieczyszczonych terenów w celu zminimalizowania strat, kosztowała prawie 16,5 milionów dolarów kanadyjskich. W tej sytuacji rząd ZSSR zgodził się zapłacić 3 miliony dolarów kanadyjskich Kanadzie, jednak bez wyraźnego uznania swojej odpowiedzialności na podstawie Konwencji z 1972 r., której oba państwa były Stronami. Zob. N.L.J.T. Horbach, *Liability versus Responsibility under International Law*, Amsterdam 1996, s. 262-264.

²¹ K.F. Wang, op.cit., s. 452-458; zob. również S. Freeland, *There's a satellite in my backyard? – MIR and the Convention on international liability for damage caused by space objects*, „University of New South Wales Law Journal” 2001, vol. 24, nr 2, s. 462-484.

²² Wskazać należy na znaczącą niedookreśloność przedmiotowego przepisu, w szczególności pojęcia „większość państw”. Stroną Konwencji jest Europejska Agencja Kosmiczna (data

Konwencja w sprawie rejestracji obiektów wysyłanych w przestrzeń kosmiczną z 12.11.1974 r. ma na celu stworzenie rejestrów obiektów wypuszczanych w przestrzeń kosmiczną na poziomie krajowym i międzynarodowym. W tym ostatnim przypadku rejestr ma być prowadzony przez Sekretarza Generalnego NZ (preambuła). Konwencja wprowadza obowiązek dla Państw-Stron do prowadzenia krajowych rejestrów obiektów wysyłanych z ich terytoriów lub mających ich przynależność (art. I i II). Państwa-Strony są zobowiązane również do niezwłocznego przekazywania Sekretarzowi Generalnemu NZ informacji o obiektach znajdujących się w ich rejestrach. Przedmiotowa informacja powinna obejmować nazwę państwa wysyłającego, dane dotyczące obiektu kosmicznego, datę i miejsce wysłania, podstawowe parametry orbitalne oraz ogólną funkcję obiektu (art. IV). Konwencja zawiera identyczne uregulowanie dotyczące możliwości związania się nią przez organizację międzynarodową, jak Konwencja o międzynarodowej odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne (art. VII)²³.

Porozumienie regulujące działalność państw na Księżycu i innych ciałach niebieskich z 5.12.1979 r. ma na celu przede wszystkim sprecyzowanie i rozwinięcie uregulowań dotychczasowych konwencji w stosunku do Księżycy i innych ciał niebieskich (preambuła). Porozumienie przewiduje, że jakakolwiek aktywność dotycząca Księżycy²⁴, włączając w to badanie oraz użytkowanie, powinna być przeprowadzana zgodnie prawem międzynarodowym, w szczególności Kartą Narodów Zjednoczonych oraz Deklaracją zasad prawa międzynarodowego z 1970 r., w celu utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz promowania współpracy międzynarodowej i wzajemnego zrozumienia (art. 2). Księżyc powinien być wykorzystywany jedynie w celach pokojowych, co w szczególności powoduje, że:

- zakazane jest użycie siły lub groźba użycia siły lub jakikolwiek wrogi akt lub groźba wrogiego aktu na Księżycu (art. 3 ust.2 zd. 1);
- zakazane jest wykorzystywanie Księżycy do popełnienia któregośkolwiek z wymienionych aktów w stosunku do Ziemi, Księżycy, statku kosmicznego, personelu statku kosmicznego oraz stworzonych

przystąpienia 23.9.1976 r.), Eutelsat (30.11.1987 r.), Eumetsat (2.9.2005 r.).

²³ Zob. również Z. Yun, *Revisiting the 1975 Registration Convention: Time for Revision*, „Australian Journal of International Law” 2004, nr 11, s. 106–127.

²⁴ Art. 1 ust 2 Porozumienia stanowi: „Przepisy Porozumienia dotyczące Księżycy mają zastosowanie również do innych ciał niebieskich w systemie słonecznym, innych niż Ziemia, z wyjątkiem przypadku, kiedy szczegółowe normy prawne wejdą w życie odnośnie do jakiegokolwiek z tych ciał niebieskich”; mając na uwadze powyższe w dalszej części omawiania Porozumienia z 1979 r. stosowane będzie tylko pojęcie „Księżyc”.

- przez człowieka obiektów (art. 3 ust 2 zd.2);
- państwa-Strony nie powinny umieszczać na orbicie Księżyca lub na innej trajektorii wokół Księżyca obiektów przenoszących broń jądrową lub jakiegokolwiek inny rodzaj broni masowego rażenia (art. 3 ust.3);
 - zakazane jest ustanawianie baz wojskowych, instalacji oraz fortyfikacji, testowania jakiegokolwiek rodzaju broni oraz prowadzenia wojskowych manewrów na Księżycu (art. 3 ust 4).

Badanie oraz eksploatawanie Księżyca powinno stanowić kompetencję/obszar całej ludzkości (*province of all mankind*) i być prowadzone z korzyścią i w interesie wszystkich krajów, bez względu na stopień ich naukowego czy gospodarczego rozwoju (art. 4 ust.1). Podstawową regułą, którą powinny kierować się państwa w tym zakresie jest zasada współpracy (art. 4 ust. 2).

Porozumienie przewiduje jawność prowadzenia działalności kosmicznej, wprowadzając obowiązek państw do informowania Sekretarza Generalnego NZ oraz społeczności międzynarodowej, w największym stopniu w jakim to możliwe, o prowadzonej działalności, w szczególności o terminie, celach, miejscu, parametrach orbitalnych oraz czasie trwania każdej z planowanych misji (art. 5 ust. 1). Obowiązek niezwłocznego informowania znajduje zastosowania zwłaszcza do aktywności, która może być prowadzona w tym samym obszarze lub na tej samej orbicie, co działalność innego państwa (art. 5 ust 2). Ponadto Porozumienie potwierdza istnienie wolności badań naukowych na Księżycu (art. 6 ust. 1), co w praktyce zakłada prawo do pobierania próbek minerałów i innych substancji z Księżyca oraz przechowywania ich na własny użytek (art. 6 ust. 2). W trakcie badań oraz eksploatacji Księżyca, państwa powinny zapobiegać zakłócaniu istniejącej równowagi jego środowiska oraz podejmować działania w celu uniknięcia szkodliwego wpływu na środowisko Ziemi przez sprowadzenie pozaziemskich substancji lub w inny sposób (art. 7 ust. 1). W celu prowadzenia eksploracji Księżyca państwa mogą lądować oraz startować z Księżyca oraz umieszczać na nim swój personel, pojazdy kosmiczne, urządzenia, infrastrukturę, stację oraz instalację zarówno na, jak i pod jego powierzchnią (art. 8 ust. 2). W przypadku ustanawiania stacji na Księżycu, państwa są zobowiązane poinformować Sekretarza Generalnego NZ o ich umiejscowieniu oraz wykorzystać wyłącznie obszar takiej wielkości, jaki jest konieczny dla funkcjonowania stacji oraz tak aby nie przeszkadzać w swobodnym dostępie do innych obszarów Księżyca innym państwom (art. 9). Państwa-Strony są zobowiązane wreszcie,

aby podjąć wszelkie kroki dla ochrony życia i zdrowia personelu na Księżycu oraz zaferować schronienie w swoich obiektach wszystkim osobom znajdującym się w stanie zagrożenia życia lub zdrowia (art. 10). Porozumienie określa Księżyc jako zasób naturalny i wspólne dziedzictwo ludzkości (*common heritage of mankind*), co powoduje, że nie podlega on zawłaszczeniu lub jakimkolwiek roszczeniom odnośnie sprawowania nad nim suwerenności oraz okupacji (art. 11 ust.1–2). Żadna część Księżyca nie może stać się własnością jakiegokolwiek państwa, a zatem żadna aktywność na Księżycu nie może spowodować powstania prawa własności w tym zakresie (art. 11 ust. 3). Państwa podejmujące aktywność na Księżycu utrzymują swoją jurysdykcję nad osobami, sprzętem, urządzeniami, infrastrukturą oraz stacjami, które wykorzystują w tym celu (art. 12 ust.1).

Szczegółowe zasady eksploatacji kosmosu mają zostać określone przez Państwa-Strony Porozumienia na forum Zgromadzenia Ogólnego (art. 11 ust. 5 w pow. z art. 18). Reżim, który ma zostać ustanowiony powinien realizować następujące cele:

- uporządkowanie i bezpieczny rozwój zasobów naturalnych Księżyca;
- racjonalne zarządzanie zasobami;
- rozwój możliwości korzystania z tych zasobów;
- równy (sprawiedliwy) udział Państw-Stron w korzyściach wynikających z zasobów Księżyca, z należytym uwzględnieniem interesów państw rozwijających się (art. 11 ust. 7).

Przestrzeganie postanowień Porozumienia zapewnia klauzula o otwartości wszystkich obiektów Państw-Stron znajdujących się na Księżycu dla przedstawicieli innych Państw-Stron. Porozumienie zakłada jednak konieczność poinformowania z odpowiednim uprzedzeniem o planowanej wizycie w celu zapewnienia, że nie spowoduje ona niebezpieczeństwa dla działalności wizytowanego obiektu (art. 15 ust.1). Podobnie jak Konwencja o odpowiedzialności z 1973 r. oraz Konwencja o ratowaniu kosmonautów z 1968 r., Porozumienie z 1979 r. zawiera klauzulę o możliwości zastosowania jego postanowień do organizacji międzynarodowych (art. 16).

Zauważyć należy, że niewielka liczba państw, które związały się Porozumieniem z 1979 r. sugeruje, że jest ono postrzegane raczej jako ograniczenie prerogatyw państw w przestrzeni kosmicznej, niż ich rozszerzenie. Przez szczegółową regulację użytkowania Księżyca, Porozumienie de facto redukuje uprawnienia państw, które w przypadku braku tego rodzaju regulacji są ograniczone jedynie podstawowymi zasadami określonymi

w Układzie z 1967 r. Znacząca szczegółowość unormowań Porozumienia powoduje brak zainteresowania państw, aktywnie realizujących politykę kosmiczną, do związania się tą umową. Istotnym elementem zniechęcającym państwa do przystąpienia do Porozumienia jest zawarta w nim wyraźna koncepcja „wspólnego dziedzictwa ludzkości” jako mająca zastosowanie do przestrzeni kosmicznej²⁵.

Jednocześnie zauważyć należy, że są podejmowane działania w celu zwiększenia liczby Państw-Stron. Najlepszym tego przykładem jest Wspólne Oświadczenie Austrii, Belgii, Chile, Meksyku, Niderlandów, Pakistanu oraz Filipin, w którym wymienione kraje wskazują na korzyści wynikające z omawianej umowy międzynarodowej²⁶. Sygnatariusze oświadczenie wskazują, że Porozumienie z 1979 r. potwierdza lub rozwija uregulowania Układu z 1967 r. Dostrzegają również, że art. 11 Porozumienia przewidujący zastosowanie do przestrzeni kosmicznej koncepcji wspólnego dziedzictwa całej ludzkości budzi pewne kontrowersje, niemniej jak wskazują „zapewnia on oczywiste prawne rozwiązanie” w zakresie eksploatacji przestrzeni kosmicznej w oparciu o Układ z 1967 r. oraz zasady prawa kosmicznego²⁷. Największą korzyść w omawianej umowie międzynarodowej autorzy Wspólnego Oświadczenia postrzegają w tzw. „inteligentnym podejściu”, które umożliwia uszczegółowienie lub modyfikację jego postanowień w sytuacji, kiedy rozwój technologiczny i badawczy w zakresie korzystania z przestrzeni kosmicznej będą tego wymagały.

Warto zwrócić uwagę, że szczegółowy reżim wprowadzony przez Porozumienie z 1979 r., znacząco odbiega od postrzegania przestrzeni kosmicznej jako terytorium znajdującego się poza jurysdykcją państw. Faktycznie uniemożliwia on stosowanie norm prawa międzynarodowego odnoszących się do terytoriów poza jurysdykcją państw, w szczególności tych dotyczących prawa morza per analogiam. Takie podejście jest szczególnie niekorzystne dla krajów, które za istotne uznają odwołanie do zasad wolności mórz w korzystaniu z przestrzeni kosmicznej.

²⁵ Dotyczy to szczególnie Stanów Zjednoczonych i Rosji zob. R.J. Lee, *Reconciling...*, s. 241–242; M.L. Listner, *The ownership and exploration of outer space: A look at foundational law and future legal challenges to current claims*, „Regent Journal of International Law” 2003, vol. 1, s. 86.

²⁶ Joint Statement on the benefits of adherence to the Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies of 1979 by States Parties to that Agreement, A/AC.105/C.2/2008/CRP.11 z 2.4.2008 r.; zob. również G. Oduntan, *Imagine There are No Possessions: Legal and Moral Basis of the Common Heritage Principle in Space Law*, „Manchester Journal of International Economic Law” 2005, vol. 2, nr 1, s. 30–58.

²⁷ Joint Statement, op.cit., s. 5.

3. Ocena podstaw traktatowych prawa kosmicznego

Wśród państw nie ma pełnej zgody odnośnie oceny współcześnie obowiązującego reżimu prawa kosmicznego. Część krajów postrzega go jako wystarczający dla prowadzenia działalności kosmicznej. Podkreśla się w tym kontekście fundamentalne uregulowania zawarte we wspomnianych konwencjach, które zachęcają do dalszej eksploracji kosmosu zarówno przez państwa, jak i inne podmioty. Te kraje opowiadają się za kontynuowaniem kampanii zachęcania do przystępowania do wspomnianych traktatów²⁸.

Inna grupa państw dostrzegając znaczenie istniejącego reżimu prawa kosmicznego zwraca uwagę na konieczność jego rewizji w celu przystosowania go do wyzwań współczesnej aktywności kosmicznej²⁹. Wskazuje ona przede wszystkim na konieczność wprowadzenia postanowień dotyczących zanieczyszczeń kosmosu (*space debris*) oraz postanowień odnoszących się do korzystania z satelitów.

Ostatnia grupa państw stoi na stanowisku nieprzystawalności istniejącego reżimu do współczesnych wyzwań. Wskazuje ona na konieczność radykalnej zmiany tym zakresie przez przyjęcie jednolitego całościowego dokumentu będącego odpowiednikiem Konwencji o prawie morza z Montego Bay odnośnie przestrzeni kosmicznej. Delegacje te podkreślają z jednej strony na celowość zapobieżenia procesowi militaryzacji, z drugiej strony natomiast na potrzebę uregulowania działalności podmiotów prywatnych w związku z postępującą komercjalizacją przestrzeni kosmicznej³⁰.

4. Nowe regulacje traktatowe i instytucjonalne prawa kosmicznego

Wzrost aktywności państw w przestrzeni kosmicznej powoduje, że dziedzina ta stopniowo jest obejmowana nowymi regulacjami prawnomiędzynarodowymi. Współczesne traktaty z zakresu prawa kosmicznego w odróżnieniu od pięciu przedstawionych umów, nie mają charakteru ogólnego, ale podejmują przede wszystkim zagadnienia specyficzne,

²⁸ Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, GA Official Records, Sixty-second session, Supplement No. 20 (A/62/20), New York 2007, [dalej: COPUOS Report 2007], pkt 186; zaliczyć można do nich Niderlandy, Austrię, Niemcy.

²⁹ Draft report Status and application of the five United Nations treaties on outer space, Legal Subcommittee, Forty-seventh session, 2008, A/AC.105/C.2/L.273/Add.1, pkt 9.

³⁰ COPUOS Report 2007, op.cit., pkt 187; zaliczyć można do nich Ukrainę, Rosję, Chiny.

bardziej szczegółowe, niemniej równie ważne dla rozwoju pokojowego wykorzystania przestrzeni kosmicznej.

4.1. Porozumienia wielostronne

Na poziomie wielostronnym dostrzegalne jest coraz większe powiązanie prawa kosmicznego z innymi gałęziami prawa m.in. prawem telekomunikacyjnym, prawem handlowym oraz prawem obrotu gospodarczego. Wyrazem pierwszej wspomnianej tendencji są przede wszystkim Konstytucja i Konwencja Międzynarodowego Związku Telekomunikacyjnego (dalej: MZT) podpisane w Genewie 1992 r. (weszła w życie 1.7.1994 r.)³¹. Oba akty były modyfikowane trzykrotnie w 1994 r. 1998 r. oraz 2002 r. Ostatnia modyfikacja weszła w życie 1 stycznia 2004 r. Najważniejszymi uregulowaniami w ramach MZT w zakresie prawa kosmicznego jest określenie wykorzystania orbity geostacjonarnej, które to zagadnienie zostanie opisane w dalszej części artykułu.

W zakresie uregulowań telekomunikacyjnych warto zwrócić uwagę również na Konwencję z Tampere o zapewnieniu środków telekomunikacyjnych dla celów złagodzenia skutków klęsk oraz prowadzenia akcji ratowniczych (*Tampere Convention on the Provision of Telecommunication Resources for Disaster Mitigation and Relief Operation*) z 18.6.1998 r. (weszła w życie 8.1.2005 r.)³². Konwencja z Tampere przewiduje, że Państwa-Strony, w celu złagodzenia skutków klęsk oraz prowadzenia akcji ratowniczych, będą współpracować (również z podmiotami niepaństwowymi) aby jak najlepiej wykorzystać istniejące środki telekomunikacyjne (art. 3 ust.1). W szczególności tego rodzaju działania mogą obejmować dzielenie się informacjami o naturalnych zagrożeniach, innego rodzaju zagrożeniach dla zdrowia i klęskach oraz instalację odpowiednich środków telekomunikacyjnych, które mogą być użytkowane przez organizację pomocy humanitarnej (art. 3 ust. 2). Wyrazem współpracy może być

³¹ Nie sposób nie zauważyć jednak szeregu wcześniejszych regulacji z zakresu prawa telekomunikacyjnego m.in. Konwencji ustanawiającej Europejską Organizację Telekomunikacji Satelitarnej EUTELSAT z 15.6.1982 r., Porozumienia dotyczącego Międzynarodowej Organizacji Satelitów Telekomunikacyjnych z 20.8.1971 r., Konwencji o Międzynarodowej Organizacji Mobilnych Satelitów z 3.8.1976 r., Porozumienia ustanawiającego „Intersputnik” Międzynarodowy System i Organizacja Kosmicznej Komunikacji z 15.11.1971 r., Porozumienie o Międzynarodowym Programie COSPAS-SARSAT dotyczącego systemu satelitarnego dla potrzeb ratownictwa z 1.6.1988 r., czy pośrednio związaną z tą problematyką Konwencją ustanawiającą Europejską Organizację ds. Wykorzystywania Satelitów Meteorologicznych z 24.5.1983 r., zob. szerzej: A. Górbiel, *Międzynarodowe...*, s. 207–219.

³² Sygnatariuszami Konwencji jest 60 państw. Stronami Konwencji jest 37 państw. Polska jest sygnatariuszem, ale nie stroną Konwencji.

również zawieranie szczegółowych dwu- i wielostronnych porozumień (art. 3 ust 3). Państwo-Strona Konwencji z Tampere, które dla zmniejszenia skutków katastrofy lub zorganizowania odpowiedniej pomocy potrzebuje wsparcia telekomunikacyjnego, może bezpośrednio lub za pośrednictwem Koordynatora Narodów Zjednoczonych ds. Pomocy w Sytuacjach Kryzysowych (United Nations Emergency Relief Coordinator) zwrócić się innego Państwa-Strony (art. 4 ust.1), które powinno niezwłocznie poinformować państwo występujące o pomoc, czy jej udzieli (art. 4 ust. 3). Wsparcie telekomunikacyjne może zostać zapewniona tylko w przypadku zgody państwa o nią występującego (art. 4 ust. 5). Państwo to jest zobowiązane do przyznania osobom niebędącym jego obywatelami, a realizującym pomoc telekomunikacyjną na podstawie Konwencji z Tampere, niezbędne przywileje umożliwiające odpowiednią realizację ich funkcji i obejmujące m.in. immunitet w zakresie aresztowania, zatrzymania, wyłączenie od obowiązku płacenia podatków i innych opłat oraz immunitet w zakresie zajęcia mienia służącego do realizacji pomocy (art. 5 ust. 1). Państwo przyjmujące pomoc jest zobowiązane ponadto do podjęcia działań umożliwiających jej realizację, w takim stopniu w jakim to możliwe, m.in. przez ochronę personelu, oraz przywiezionego sprzętu materiałów, jak również przyznania odpowiednich pozwoleń i licencji (art. 5 ust. 2–4)

Odzwierciedleniem powiązania prawa kosmicznego z prawem handlowym jest z kolei projekt Protokołu dotyczącego szczegółowych kwestii w zakresie aktywów kosmicznych do Konwencji w sprawie międzynarodowych zabezpieczeń na składnikach majątku (*Draft to the Protocol on matters specific to space assets Convention on International Interests in Mobile Equipment*). Porozumienie to, negocjowane obecnie na forum Międzynarodowego instytutu ds. unifikacji prawa prywatnego (UNIDROIT), ma stworzyć ramy prawne dla finansowanie działalności w przestrzeni kosmicznej przez sektor prywatny³³. Protokół określa warunki, które powinny być spełnione przy zawieraniu umów dotyczących aktywów kosmicznych, w szczególności kwestię pełnomocnictwa oraz wyboru prawa (art. V–VIII). Do aktywów kosmicznych Protokół zalicza m.in. dające się zidentyfikować aktywa, które mają być wysłane lub umieszczone w przestrzeni kosmicznej oraz aktywa zgromadzone lub wytworzone

³³ Zob. szerzej M.J. Stanford, B. Poulain, *The Preliminary Draft Protocol to the Cape Town Convention on International Interests in Mobile Equipment on Matters specific to Space Assets*, „Uniform Law Review” 2003, nr. 8, s. 664–667; J.I. Gabrynowicz, *Space Law: Its Cold War Origins and Challenges in the Era of Globalization*, „Suffolk University Law Review” 2004, vol. 37, s. 1061–1063; A. M. Balsano, *Modernizing Secured Transactions Law: a Viewpoint from the European Space Agency*, „Unification Law Review” 2003, vol. 1–2, s. 375–376.

w przestrzeni kosmicznej (art I g)³⁴. Warto zauważyć, że Protokół wyraźnie przewiduje, iż jego postanowienia w żadnym stopniu nie naruszają praw i zobowiązań państw wynikających z istniejącego traktatów prawa kosmicznego przyjętych pod auspicjami NZ oraz Międzynarodowego Związku Telekomunikacyjnego (art. XXI bis).

Interesującym z punktu widzenia prawnomiędzynarodowego procesem zinstytucjonalizowanej współpracy jest Grupa ds. Obserwacji Ziemi (*Group on Earth Observations – GEO*) powstała lutym 2005 r. w Brukseli na mocy rezolucji Trzeciego Szczytu Obserwacji Ziemi³⁵. Do aktów prawnych konstytuujących tę organizację międzynarodową należą również przyjęte w 2005 r. zasady działania (*rules of procedure*) oraz 10 letni plan (2005-2015) w zakresie implementacji Globalnego Systemu Systemów Obserwacji Ziemi. Najważniejszym celem GEO jest realizacja 10 letniego planu (2005-2015) w zakresie implementacji Globalnego Systemu Systemów Obserwacji Ziemi (*The Global Earth Observation System of Systems – GEOSS*)³⁶. Do podstawowych celów GEOSS zalicza się:

- ograniczenie strat w ludziach i własności spowodowanych katastrofami naturalnymi oraz katastrofami spowodowanymi przez człowieka;
- rozumienie czynników środowiskowych wpływających na zdrowie i dobrobyt ludzki;
- polepszenie zarządzania zasobami energetycznymi;
- rozumienie, ewaluacja, przewidywanie, łagodzenie oraz adaptowanie do zmienności klimatu;
- polepszenie zarządzania zasobami wodnymi przez lepsze rozumienie obiegu wody;
- zwiększenie informacji o pogodzie, przewidywanie oraz ostrzeżenie;
- polepszenie zarządzania i ochrony lądowych, przybrzeżnych oraz morskich ekosystemów;
- wspieranie zrównoważonego rolnictwa oraz zwalczanie pustynnienia;
- monitorowanie oraz ochrona bioróżnorodności.

³⁴ Projekt protokołu jest dostępny na stronie internetowej – <http://www.unidroit.org>

³⁵ Rezolucja dostępna na stronie internetowej – <http://earthobservations.org/docs/Third%20Summit%20Resolution.pdf>

³⁶ The Global Earth Observation System of Systems (GEOSS) 10-Year Implementation Plan, dostępny na stronie internetowej – <http://earthobservations.org/docs/10-Year%20Implementation%20Plan.pdf>

Członkami Grupy ds. Obserwacji Ziemi mogą być państwa oraz Komisja Europejska. W pracach grupy mogą brać udział również, za zgodą członków, organizacje międzynarodowe jako tzw. organizacje uczestniczące (*Participating Organizations*) (pkt 2.2. Zasad Działania)³⁷. Na strukturę instytucjonalną grupy składają się Komitet Plenarny, Komitet Wykonawczy oraz Sekretariat. Komitet Wykonawczy składa się z 12 członków wybieranych z uwzględnieniem reprezentacji wszystkich regionów świata (pkt. 3.3.)³⁸. Zadaniem Komitetu Wykonawczego jest udzielanie pomocy w podejmowaniu decyzji przez Komitet Plenarny oraz przygotowywanie rekomendacji zapewniających implementację powyższych decyzji (pkt 3.1). Komitet Plenarny spotyka się przynajmniej raz do roku w celu przyjęcia rocznego planu działania, ustalenia budżetu, przyjęcia raportu Komitetu Wykonawczego, Sekretariatu oraz grup roboczych, jeżeli zostały powołane (pkt 2.4.). Decyzje w obu komitetach są podejmowane w drodze konsensusu.

W lutym 2008 r. członkami GEO były 72 państwa (wśród nich nie ma Polski) oraz Komisja Europejska. Ponadto 52 organizacje międzynarodowe brały udział w pracach GEO jako organizacje uczestniczące³⁹.

Obok porozumień międzypaństwowych w zakresie prawa kosmicznego funkcjonują również wielostronne porozumienia, struktury oraz mechanizmy oparte na umowach agencji kosmicznych poszczególnych krajów. Do tego rodzaju zaliczyć należy Kartę o współpracy w celu osiągnięcia koordynacji w wykorzystaniu obiektów kosmicznych w przypadku klęski żywiołowej lub antropogenicznej (*Charter On Cooperation To Achieve The Coordinated Use Of Space Facilities In The Event Of Natural Or Technological Disasters*), Międzyagencyjny Komitet Koordynacyjny ds. Zanieczyszczeń Kosmosu (*Inter-Agency Space Debris Coordinaton Committee – IADC*) oraz Komitet ds. Satelitów Obserwacyjnych Ziemi (*The Committee on Earth Observation Satellites CEOS*).

Karta o współpracy w celu osiągnięcia koordynacji w wykorzystaniu obiektów kosmicznych w przypadku klęski żywiołowej lub antropogenicznej⁴⁰ została podpisana 20.12.2000 r. przez Europejską Agencję Kosmiczną oraz agencje kosmiczne Kanady i Francji. W okresie późniejszym Kartę podpisały również odpowiednie instytucje Indii, Argentyny, Japonii, Chin oraz Stanów Zjednoczonych (*United States Geological Survey*).

³⁷ Rules of Procedure Group on Earth Observations, dostępny na stronie internetowej – <http://earthobservations.org/documents/GEO%20Rules%20of%20Procedure.pdf>

³⁸ Afryka (2), Ameryki (3), Azja i Oceania (3), WNP (1), Europa (3).

³⁹ Informacje dostępne na stronie internetowej – <http://earthobservations.org>

⁴⁰ Dostępna na stronie internetowej – http://www.disasterscharter.org/charter_e.html

Celem Karty jest, w ramach promowania współpracy pomiędzy agencjami kosmicznymi oraz operatorami systemów kosmicznych w przypadku klęski żywiołowej lub antropogenicznej, dostarczanie państwom podczas okresów kryzysu informacji umożliwiającących przewidywanie oraz odpowiednie zarządzenie (art. II). Realizacji zadań określonych ma służyć współpraca między podmiotami, które podpisały Kartę, w oparciu o funkcjonujące na jej podstawie organy – Radę oraz Sekretariat (art. III).

Międzyagencyjny Komitet Koordynacyjny ds. Zanieczyszczeń Kosmosu (IADC) stanowi forum wymiany informacji w zakresie badań naukowych oraz współpracy dotyczących zanieczyszczeń kosmosu⁴¹. IADC powstał w 1993 r. jako porozumienie Amerykańskiej Agencji ds. Aeronautyki i Kosmosu (NASA), Europejskiej Agencji Kosmicznej (ESA), Rosyjskiej Agencji Kosmicznej (ROSKOSMOS) oraz Japonii. Stopniowo do Komitetu przystępowały kolejne państwa. Obecnie członkami Komitetu jest 11 rządowych agencji kosmicznych. Struktura instytucjonalna IADC składa się Grupy Sterującej, przyjmującej nowych członków i odpowiedzialnej za zmianę zasad działania Komitetu oraz czterech wyspecjalizowanych grup roboczych (przedmiotem ich zainteresowania są: pomiary, środowisko i baza danych, ochrona, łagodzenie).

Zbliżony charakter do już przedstawionych instytucji międzynarodowych ma stworzony w 1984 r. Komitet ds. Satelitów Obserwacyjnych Ziemi stanowiący międzynarodowy mechanizm koordynujący cywilne programy kosmiczne dotyczące obserwacji Ziemi. W skład Komitetu wchodzi agencje kosmiczne z 26 państw oraz 20 stowarzyszonych organizacji. Zasady działania (*terms of reference*) Komitetu określają, że jego członkowie spotykają się przynajmniej raz do roku na sesji plenarnej. Komitet może ustanawiać grupy robocze. Posiada stały Sekretariat utrzymywany przez ESA, NASA oraz Japońską Agencję Kosmiczną⁴².

4.2. Porozumienia regionalne

W kontekście unormowań regionalnych⁴³ warto zwrócić uwagę na Wielostronną współpracę regionu Azji i Pacyfiku w zakresie technologii i programów kosmicznych (*Asia-Pacific Multilateral Cooperation in*

⁴¹ Zasady działania (Terms of Reference of the Inter-Agency Space Debris Coordination Committee), pkt 1, zob. również pkt 2 i pkt 3, dostępne na stronie internetowej – http://www.iadc-online.org/index.cgi?item=docs_pub

⁴² Dostępna na stronie internetowej – http://www.ceos.org/pages/ceos_terms.html

⁴³ Na temat genezy porozumień regionalnych w zakresie prawa kosmicznego zob. M. Grzegorzyc, op.cit., s. 64–81.

Space Technology and Applications)⁴⁴. Została ona zainicjowana porozumieniem (*memorandum of understanding*) podpisanym w lutym 1992 r. przez Chiny, Pakistan i Tajlandię. W 1994 r. w ramach omawianej współpracy został stworzony Komitet Łącznikowy (*Liaison Committee*), do którego swoich przedstawicieli powołały również inne państwa regionu m.in. Indie, Korea, Japonia, Australia, Indonezja. W 1999 r. w ramach omawianego procesu ustanowiony został sekretariat z siedzibą w Pekinie oraz Komitet przygotowawczy dla Mechanizmu Kosmicznej Współpracy Azji-Pacyfiku. Dodatkowo w kwietniu 1998 r. podpisano porozumienie (*memorandum of understanding*) o współpracy w zakresie małych projektów wielozadaniowych satelitów i innych związanych z tym działań (*Cooperation in Small Multi-Mission Satellite (SMMS) Project and Other Related Activities*) przez Chiny, Koreę, Mongolię, Pakistan i Tajlandię. W 1999 r. do porozumienia przystąpił Bangladesz⁴⁵.

Kulminacją tego procesu instytucjonalizacji było podpisanie 28.10.2005 r. Konwencji o Organizacji Współpracy Kosmicznej Azji-Pacyfiku (OWKAP) przez Bangladesz, Chiny, Indonezję, Iran, Mongolię, Pakistan, Peru i Tajlandię⁴⁶. Konwencja przewiduje, że celem utworzonej i wyposażonej w prawnomiędzynarodową osobowość organizacji jest promowanie współpracy kosmicznej oraz pokojowego wykorzystania urządzeń kosmicznych. Realizację tego zadania ma zapewnić wzmocnienie kooperacji między odpowiednimi przedsiębiorstwami oraz instytucjami naukowymi Państw-Stron oraz udostępnianie osiągnięć w zakresie kosmicznych technologii (art. 4). W ramach implementacji wskazanych założeń, składająca się z przedstawicieli wszystkich państw członkowskich Rada, ma za zadanie proponować polityki gospodarcze oraz programy współpracy realizujące cele OWKAP (art. 5 ust. 1 i 2). Fundamentem polityki gospodarczej prowadzonej przez OWKAP ma być zasada „uczciwego zwrotu” (*fair-return*), zakładająca sprawiedliwy udział państw – stron Organizacji w jej programach oraz osiągnięciach, wspólniemierny do ich uprzednich inwestycji (art. 5 ust. 3 i 4)⁴⁷.

W ramach struktur regionalnych zwrócić uwagę należy również na Regionalne Centra Edukacyjne dotyczące Kosmicznej Technologii i Nauki

⁴⁴ Ze względów na zakładaną objętość artykułu, nie zostanie w nim omówiona Europejska Agencja Kosmiczna (*European Space Agency*) oraz polityka kosmiczna Unii Europejskiej.

⁴⁵ Informacje dostępne na stronie internetowej – <http://www.apmcsta.org>

⁴⁶ Konwencja dostępna na stronie internetowej Ministerstwa Handlu ChRL – <http://trade-inservices.mofcom.gov.cn/en/b/2005-10-28/18583.shtml>

⁴⁷ Szerzej o kosmicznej współpracy w Azji zob. D.H. Kim, *The possibility of Establishing an Asian Space Agency*, „Singapore Journal of International and Comparative Law” 2001, nr 5, s. 214–226.

(*Regional Centres for Space Science and Technology Education*) funkcjonujące w oparciu o rezolucję Zgromadzenia Ogólnego nr 45/72 „Międzynarodowa współpraca w zakresie pokojowego wykorzystania przestrzeni kosmicznej” z 11.12.1990 r.⁴⁸ oraz postanowienia szczegółowe przyjęte przez COPUOS⁴⁹ i odpowiednie umowy międzynarodowe.

Obecnie tego rodzaju instytucje działają w:

- Indiach od 1995 r. dla regionu Azji i Pacyfiku⁵⁰. Centrum powstało na podstawie porozumienia zawartego przez 10 państw regionu. Obecnie stronami porozumienia jest 15 krajów⁵¹;
- Nigerii od 1995 r. dla anglojęzycznych państw Afryki⁵². W pracach Centrum bierze udział 14 krajów⁵³;
- Brazylii i Meksyku od 1997 r. dla Ameryki Łacińskiej i Karaibów. Centrum powstało na podstawie porozumienia Brazylii i Meksyku, w którym oba kraje będące koordynatorami Centrum oraz goszczące zamiennie jego siedzibę ustaliły zasady współpracy⁵⁴;
- Maroku od 1998 r. dla francuskojęzycznych państw Afryki. W pracach Centrum bierze udział 11 krajów⁵⁵.

Struktura instytucjonalna Regionalnych Centrów Edukacyjnych opiera się na Radzie Zarządzającej, Sekretariacie oraz Komitecie Doradczym⁵⁶. Obecnie planowane jest utworzenie piątego regionalne centrum edukacyjnego dla Azji Zachodniej w Jordanii.

4.3. Porozumienia dwustronne

Odnosząc się do umów o charakterze dwustronnym we współczesnym prawie kosmicznym warto zwrócić uwagę nie tylko na traktaty

⁴⁸ International co-operation in the peaceful uses of outer space, A/RES/45/72, pkt 8.

⁴⁹ A/AC.105/456, annex II, para 4.

⁵⁰ Informacje o Centrum dostępne na stronie internetowej – <http://www.cssteap.org>

⁵¹ Indie, Birma, Demokratyczna Republika Korei, Filipiny, Indonezja, Kazachstan, Kirgistan, Malezja, Mongolia, Nauru, Nepal, Republika Korei, Tajlandia, Sri Lanka, Uzbekistan,

⁵² Informacje o Centrum dostępne na stronie internetowej – <http://www.arcsstee.org/index.htm>

⁵³ Etiopia, Gambia, Ghana, Kamerun, Kenia, Liberia, Malawi, RPA, Sudan, Sierra Leone, Tanzania, Uganda, Zambia, Zimbabwe.

⁵⁴ Report Of The Regional Centre For Space Science And Technology Education For Latin America And The Caribbean (RECTEALC), A/AC.105/2006/CRP.10, 12 June 2006, pkt 1.

⁵⁵ Algieria, DRK, Gabon, Kamerun, Mauretania, Maroko, Niger, RŚA, Republika Zielonego Przylądka, Togo, Tunezja, Wybrzeże Kości Słoniowej.

⁵⁶ H.J. Haubold, *Regional Centres for Space Science and Technology Education (Affiliated to the United Nations)*, dostępny na stronie internetowej – http://arxiv.org/PS_cache/physics/pdf/9910/9910041v1.pdf

o charakterze międzypaństwowym⁵⁷, czy międzyagencyjnym⁵⁸, ale również na szereg porozumień zawieranych między organizacjami międzynarodowymi oraz państwami a organizacjami międzynarodowymi⁵⁹.

Przykładem tego ostatniego jest Porozumienie o Europejskim Państwie Współpracującym między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Europejską Agencją Kosmiczną (*European Space Agency – ESA*) zawarte (na okres 5 lat) w Warszawie w dniu 27.4.2007 r. (ratyfikowane przez Polskę 11.4.2008 r., weszła w życie 26.4.2008 r.)⁶⁰. Na podstawie Porozumienia Polska uzyskała status „Europejskiego Państwa Współpracującego” (art. 1 ust. 1) oraz możliwość uczestniczenia we wdrażaniu wybranych programów i działań ESA (art. 2 ust. 1), w tym w misjach naukowych (art. 2 ust. 2). Porozumienie przewiduje, że planując krajowe misje kosmiczne Polska będzie rozważała w pierwszej kolejności wykorzystanie europejskich systemów wynoszenia oraz urządzeń należących do ESA (art. 3 ust. 2). Strony Porozumienia zobowiązują się do wzajemnej wymiany informacji w zakresie planowania programów kosmicznych oraz zagadnień o charakterze naukowym i technicznym wynikających z ich działalności w przestrzeni kosmicznej (art. 5 ust. 1). Ponadto Strony, uczestnicząc w międzynarodowych organizacjach i konferencjach związanych z działalnością

⁵⁷ Porozumienie Ramowe pomiędzy Rządem Ukrainy, a Rządem Stanów Zjednoczonych o współpracy w zakresie badania i wykorzystania przestrzeni kosmicznej dla celów pokojowych z 31.3.2008 r.; Umowa o współpracy w badaniach kosmicznych pomiędzy Ukrainą, a Egiptem 10.4.2008 r.; Porozumienie między rządem Australii a rządem Federacji Rosyjskiej o współpracy w zakresie badania i użytkowania przestrzeni kosmicznej dla celów pokojowych, 23.5.2001 r.

⁵⁸ Porozumienie pomiędzy Niemiecką Agencją Kosmiczną a Izraelską Agencją Kosmiczną o współpracy w zakresie eksploracji i wykorzystania przestrzeni kosmicznej dla celów pokojowych z 4.12.1995 r.; Międzyagencyjne porozumienie pomiędzy francuską CNES a japońską Narodową Agencją Rozwoju Kosmosu dotyczące przygotowywania długoterminowej współpracy w obszarze programów kosmicznych z 18.11.1996 r.; Porozumienie o współpracy pomiędzy Indyjską Organizacją Badań Kosmicznych, a Europejską Agencją Kosmiczną z 11.11.1993 r.; *Memorandum of Understanding* pomiędzy NASA oraz ESA dotyczące współpracy na cywilnej międzynarodowej stacji kosmicznej z 29.1.1998 r.; *Memorandum of Understanding* pomiędzy NASA i Kanadyjską Agencją Kosmiczną dotyczące współpracy na cywilnej międzynarodowej stacji kosmicznej 29.11.998; *Memorandum of Understanding* pomiędzy NASA a Rosyjską Agencją Kosmiczną dotyczące współpracy na cywilnej międzynarodowej stacji kosmicznej z 29.1.1998 r.; *Memorandum of Understanding* pomiędzy NASA a rządem Japonii dotyczące współpracy na cywilnej międzynarodowej stacji kosmicznej z 24.2.1998 r..

⁵⁹ Porozumienie o współpracy w zakresie pokojowego wykorzystania przestrzeni pomiędzy Rządem Ukrainy, a Europejską Agencją Kosmiczną z 25.1.2008 r.

⁶⁰ Dz.U. z 2008 r. Nr 60 poz. 370; zauważyć należy, że już 28.1.1994 r. Polska zawarła pierwsze Porozumienie z Europejską Agencją Kosmiczną w zakresie współpracy kosmicznej dla celów pokojowych (*Agreement Between the European Space Agency and the Government of the Republic of Poland Concerning Space Cooperation for Peaceful Purpose*). 24.1.2002 r. na okres 5 lat Polska podpisała kolejne Porozumienie z Europejską Agencją Kosmiczną o współpracy w dziedzinie badania i użytkowania przestrzeni kosmicznej do celów pokojowych (Dz.U. z 2003 r. Nr 73, poz. 662).

w przestrzeni kosmicznej, będą konsultowały sprawy będące przedmiotem wspólnego zainteresowania oraz dążyły w odpowiednim zakresie do harmonizacji swoich stanowisk w sprawach, które mogą mieć znaczenie dla ich wspólnych działań w przestrzeni kosmicznej (art. 5 ust 6). Porozumienie przewiduje arbitrażowy środek rozstrzygnięcia sporów (art. 12).

Do umów bilateralnych między organizacjami międzynarodowymi zaliczyć należy Porozumienie ramowe pomiędzy Wspólnotą Europejską a Europejską Agencją Kosmiczną z 25.11.2003 r.⁶¹. Celem Porozumienia jest zapewnienie spójnego i stopniowego rozwoju Europejskiej Polityki Kosmicznej oraz ustanowienie ram dla skutecznej i wzajemnie skutecznej współpracy (art. 1). Umowa obejmuje takie obszary współpracy jak: nauka, technologia, obserwacja Ziemi, nawigacja, komunikacji satelitarnej, loty kosmiczne, wyrzutnie raketowe oraz polityki dotyczące kosmosu (art. 3). Porozumienie umożliwia Stronom podejmowanie wspólnych inicjatyw zakładających m.in. zarządzanie przez ESA działalnością kosmiczną Wspólnoty Europejskiej (WE) w oparciu o prawo WE, udział WE w programach ESA, tworzenie wspólnych organów, organizowanie sympozjów, seminariów, warsztatów (art. 5). Ponadto Strony zobowiązują się do przeprowadzania regularnych konsultacji, aby zapewnić koordynację swoich działań, w takim stopniu w jakim to możliwe (art. 6). Właściwym środkiem w tym zakresie mają być spotkania tzw. Rady Kosmicznej (*Space Council*) w skład której wejdą przedstawiciele Rady UE oraz Rady ESA na poziomie ministerialnym (art. 8 ust 1).

5. Akty prawnie niewiążące

Istotną rolę w kontekście wielostronnego regulowania działalności kosmicznej spełniają współcześnie akty niewiążące prawnie (tzw. *soft law*), które w obliczu braku porozumienia państw, odnośnie tworzenia nowych traktatów o charakterze ogólnym, zyskują coraz bardziej na znaczeniu. Niewątpliwie zjawisku temu sprzyja również mała liczba ratyfikacji ostatniej z najważniejszych uniwersalnych umów kosmicznych tj. Porozumienia z 1979 r. Zauważyć należy, że pomimo niewiążącego prawnie charakteru, dokumenty te ze względu na fakt regulowania np. słowniczka terminologicznego, klauzuli rewizji postanowień oraz zasad rozstrzygnięcia sporów, jak również wskazywania *de facto* obowiązków

⁶¹ 2004/578/WE: Decyzja Rady z 29.4.2004 r. w sprawie zawarcia Umowy ramowej między Wspólnotą Europejską a Europejską Agencją Kosmiczną, O.J.L 261 z 6.8.2004, s. 63–68.

państw i podmiotów uprawnionych (w szczególności obowiązek notyfikacji podejmowanych działań Sekretarzowi Generalnemu NZ) zbliżone są formą i charakterem do umów międzynarodowych. Waga postanowień o charakterze *soft law* wynika również z przedmiotowego zakresu ich regulacji. Dokumenty nie wiążące bezpośrednio w kontekście prawa kosmicznego często dotyczą kwestii, co do których brak jakichkolwiek uregulowań traktatowych. W kontekście rezolucji Zgromadzenia Ogólnego NZ, które stanowią główne źródło norm *soft law* z zakresu pokojowego wykorzystania przestrzeni kosmicznej, sędzia Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości Hersch Lauterpacht stwierdził, że „niezależnie od zawartego w rezolucji zalecenia, jej charakteru oraz okoliczności w jakich nastąpiło jej uchwalenie, jest to jednak akt prawny naczelnego organu Narodów Zjednoczonych w stosunku do którego państwa-członkowie mają obowiązek zachować odpowiedni szacunek”⁶².

Do najważniejszych dokumentów w tym zakresie należą:

- Zasady rządzące wykorzystaniem przez państwa sztucznych satelitów Ziemi dla międzynarodowej bezpośredniej transmisji telewizyjnej⁶³;
- Zasady dotyczące obserwacji satelitarnej Ziemi z kosmosu⁶⁴;
- Zasady odnoszące się do wykorzystania atomowych źródeł energetycznych w przestrzeni kosmicznej⁶⁵;
- Zastosowanie reguł odnoszących się do „państwa wysyłającego”⁶⁶;
Zalecenia dotyczące wzmocnienia praktyki państw i międzyrządowych organizacji międzynarodowych w zakresie rejestrowania obiektów kosmicznych⁶⁷.

Zasady rządzące wykorzystaniem przez państwa sztucznych satelitów Ziemi dla międzynarodowej bezpośredniej transmisji telewizyjnej określają, że aktywność państw w zakresie międzynarodowej bezpośredniej transmisji telewizyjnej powinna być przeprowadzana zgodnie z suwerennymi uprawnieniami państw, w tym zasadą nieinterwencji oraz

⁶² Opinia odrębna do Opinii Doradczej MTSu dot. procedury głosowania w sprawie raportów i petycji odnoszących się do terytorium Afryki Południowo Zachodniej, ICJ Rep. 1955, s. 120; zob. również powoływanie się na rezolucję Zgromadzenia Ogólnego przez MTS w opinii doradczej dot. Legalności groźby lub użycia broni nuklearnej ICJ Rep 1997 para 70; oraz w opinii doradczej dot. Prawnych konsekwencji dla państw kontynuowanej obecności RPA w Namibii w związku z rezolucją Rady Bezpieczeństwa 276 (1971), ICJ Rep. 1971 para 16.

⁶³ Rezolucja ZO nr 37/92 z 10.12.1982 r.

⁶⁴ Rezolucja ZO nr 41/65 z 3.12.1986 r.

⁶⁵ Rezolucja ZO nr 47/68 z 14.12.1992 r.

⁶⁶ Rezolucja ZO 59/115 z 10.12.2004 r.

⁶⁷ Rezolucja 62/101 z 17.12.2007 r.

prawem każdego do poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei zawartych w odpowiednich dokumentach NZ (zasada 1). Działania tego rodzaju powinny być przeprowadzane zgodnie z prawem międzynarodowym, w tym Kartą NZ, Układem z 1967 r. oraz odpowiednimi postanowieniami Międzynarodowej Konwencji Telekomunikacyjnej (zasada 4). Każde państwo ma prawo do prowadzenia działalności w obszarze międzynarodowej bezpośredniej transmisji telewizyjnej przez satelity oraz na wyrażenie zgody na prowadzenie tego rodzaju działalności przez podmioty znajdujące się pod jego jurysdykcją (zasada 5). To uprawnienie koresponduje z odpowiedzialnością państw (zasada 8) oraz organizacji międzynarodowych (zasada 9)⁶⁸. W celu zapewnienia międzynarodowej współpracy w pokojowym badaniu oraz wykorzystaniu przestrzeni kosmicznej, państwa prowadzące lub autoryzujące działalność w zakresie bezpośrednich międzynarodowych transmisji telewizyjnych przez satelitę powinny informować Sekretarza Generalnego NZ, w największym stopniu w jakim to możliwe, o charakterze tej działalności (zasada 12).

Zasady dotyczące obserwacji satelitarnej Ziemi z kosmosu znajdują zastosowanie do obserwacji powierzchni Ziemi z kosmosu przy użyciu właściwości fal elektromagnetycznych emitowanych, odbitych lub rozszczepionych (ugiętych) przez urządzenia obserwujące, dla celów poprawienia zarządzania zasobami naturalnymi, wykorzystania zasobów Ziemi oraz ochrony środowiska (zasada 1 pkt a). Obserwacja satelitarna Ziemi obejmuje działania systemów kosmicznej obserwacji, w szczególności zbieranie i magazynowanie danych oraz działania w zakresie przetwarzania, interpretowania oraz rozprzestrzeniania przetworzonych danych (zasada I pkt e). Aktywność ta powinna być realizowana z korzyścią i w interesie wszystkich państw (zasada II) oraz zgodnie z prawem międzynarodowym w szczególności Kartą NZ, Układem z 1967 r. oraz odpowiednimi regulacjami Międzynarodowej Unii Telekomunikacyjnej. Działania w zakresie obserwacji satelitarnej Ziemi powinny być przeprowadzane w oparciu o poszanowanie zasady pełnej i stałej suwerenności państw wszystkich państw i narodów nad ich dobrobytem oraz zasobami naturalnymi. Nie powinny być realizowane natomiast w sposób szkodzący uzasadnionym prawom i interesom państwa obserwowanego (zasada IV).

Państwa podejmujące omawianą działalność powinny poinformować o tym fakcie Sekretarza Generalnego NZ oraz udostępnić, w największym w jakim to możliwe stopniu, jakiegokolwiek istotne informacje

⁶⁸ Odpowiedzialność dotyczy również państw członków takiej organizacji na zasadzie solidarności jak można domniemywać z postanowienia.

dotyczące realizowanych programów (zasada IX). Ujawnienie uzyskanych informacji powinno nastąpić w szczególności, jeżeli może ono sprzyjać ochronie środowiska naturalnego Ziemi (zasada X) oraz ochrony ludzkości przed katastrofami naturalnymi (zasada XI). Państwa obserwowane powinny mieć możliwość dostępu do danych odnośnie ich terytoriów na zasadzie niedyskryminacji oraz rozsądnych kosztów (zasada XII)⁶⁹.

Zasady odnoszące się wykorzystania atomowych źródeł energetycznych w przestrzeni kosmicznej mają na celu zmniejszenie ilości radioaktywnych materiałów w omawianym obszarze oraz zagrożenia z tym związanego przez ograniczenie wykorzystywania atomowych źródeł energii tylko do tych misji kosmicznych, które w ich braku nie mogłyby funkcjonować (zasada 3). Państwo wysyłające obiekt kosmiczny z atomowymi źródłami energii na pokładzie powinno podjąć starania w celu ochrony jednostek, społeczności oraz biosfery przed zagrożeniami radiologicznymi. Przy wykorzystywaniu obiektu kosmicznego z atomowym źródłem energii na podkładzie, podmiot odpowiedzialny powinien zapewnić wysoki stopień pewności, że zagrożenia, w dających się przewidzieć operacyjnych lub wypadkowych okolicznościach, są poniżej dopuszczalnych poziomów szczegółowo uregulowanych w Zasadach (zasada 3). Władze krajowe, przed wysłaniem obiektu kosmicznego, powinny przez odpowiednie przygotowania z producentem atomowego źródła energii zapewnić przeprowadzenie pełnej i kompletnej oceny bezpieczeństwa (zasada 4). W przypadku zaistnienia niewłaściwego funkcjonowania obiektu posiadającego atomowe źródła energii, właściwe państwo powinno podać szczegółowe informacje odnośnie miejsca znajdowania się obiektu oraz skali zagrożenia radiologicznego Sekretarzowi Generalnemu NZ (zasada 5). W przypadku notyfikacji oczekiwanego powrotu w atmosferę ziemską obiektu kosmicznego zawierającego atomowe źródło energii wszystkie kraje posiadające odpowiednią infrastrukturą do monitorowania i śledzenia przestrzeni kosmicznej powinny w duchu międzynarodowej współpracy przekazywać niezwłocznie Sekretarzowi Generalnemu NZ informacje, które pozwolą państwom potencjalnie zagrożonym ocenę sytuacji i podjęcie środków przezroczystościowych uznanych za konieczne (zasada 6 ust. 1). Odszkodowanie za wyrządzone szkody powinno zostać określone zgodnie z prawem międzynarodowym oraz zasadami słuszności

⁶⁹ Wskazuje się, że zasady dotyczące obserwacji satelitarnej Ziemi z kosmosu nie mają pełnego poparcia przede wszystkim wśród państw uprzemysłowionych w związku z tym, że faktycznie tylko one (jako posiadające możliwość wysyłania satelitów) mogą być na ich podstawie podmiotami potencjalnie zobowiązanymi; zob. również ujęcie przedmiotowego sporu w aspekcie historycznym w: A. Górbiel, *Międzynarodowe...*, s. 63–69.

i sprawiedliwości, z uwzględnieniem kosztów operacji sprzątanania, zabezpieczenia terenu i innych poniesionych również przez stronę trzecią (zasada 9 ust. 2 i 3)⁷⁰.

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego nr 59/115 „Zastosowanie reguł odnoszących się do „państwa wysyłającego” zaleca państwom prowadzącym działalność kosmiczną, aby w celu wykonania swoich międzynarodowych zobowiązań stworzyły regulacje prawa krajowego zapewniającego stałą kontrolę działań w przestrzeni kosmicznej prowadzonych przez podmioty pozarządowe znajdujące się pod ich jurysdykcją (pkt 1). Wskazuje ponadto, na konieczność zawarcia odpowiednich porozumień w przypadku wspólnych projektów dotyczących wysyłania obiektów kosmicznych (pkt 4).

Rekomendacje dotyczące wzmocnienia praktyki państw i międzynarodowych organizacji międzynarodowych w zakresie rejestrowania obiektów kosmicznych stanowią potwierdzenie i swoiste wzmocnienie zobowiązań wynikających z Konwencji dotyczącej rejestracji obiektów kosmicznych z 1968 r. przez zaapelowanie o przystąpienie do niej przez państwa i organizację międzynarodowe (pkt 1). Ponadto w celu osiągnięcia jednolitości w przekazywanych na podstawie wspomnianej Konwencji informacji, rezolucja szczegółowo określa dane dotyczące obiektów kosmicznych, które powinny być przekazywane (pkt 2 a i b). Rezolucja przewiduje również możliwość, w przypadku nieprzystąpienia przez organizację międzynarodową odpowiedzialną za wysłanie obiektu kosmicznego do konwencji o rejestracji statków, uznania kompetencji do poinformowania o tym fakcie Sekretarza Generalnego NZ przez państwo, z którego terytorium obiekt został wysłany, (pkt 3).

6. Prawo krajowe

Nowym wątkiem w kontekście obowiązywania prawa kosmicznego jest rozwijające się ustawodawstwo krajowe, oraz kwestia jego zgodności z uregulowaniami międzynarodowymi. Zauważyć należy, że ustawodawstwo wewnętrzne jest postrzegane jako drugie, obok zobowiązań traktatowych i aktów prawnie niewiążących, istotne źródło norm współczesnego prawa kosmicznego⁷¹. Zagadnienie to nie dotyczy już wyłącznie państw, które od lat 50. XX wieku prowadzą aktywną działalność

⁷⁰ Przedmiotowa regulacja była wyraźnie inspirowana przez wypadek Kosmos 854.

⁷¹ R.J. Lee, *Reconciling...*, s. 205.

kosmiczną jak Stany Zjednoczone⁷² czy Rosja⁷³, ale również szeregu nowych państw jak np. RPA⁷⁴, Japonia⁷⁵, Korea, RFN⁷⁶, czy Ukraina⁷⁷.

Wyrazem rozwoju prawa krajowego w omawianej dziedzinie jest również tworzenie coraz większej ilości krajowych agencji i centrów kosmicznych. Obecnie tego rodzaju instytucje posiadają Wielka Brytania (*British National Space Center*), Włochy (*Agenzia Spaziale Italiana*), Francja (*Centre National d'Etudes Spatiales*), Chiny (*China National Space Administration*), Japonia (*Japan Aerospace Exploration Agency*)⁷⁸, Kanada (*Canadian Space Agency*)⁷⁹, Indie (*Indian Space Research Organisation*), Ukraina (*National Space Agency of Ukraine*), Niemcy (*German Aerospace Center*), Chile (*Chile Space Agency*)⁸⁰ oraz Brazylię (*Brasilian Space Agency*)⁸¹, Argentynę (*National Commission in Space Activities*)⁸², Malezję (*National Space Agency*), Indonezję (*National Institute of Aeronautics and Space*), Izrael (*Israel Space Agency*) i Koreę (*Korean Aerospace Research Institute*)⁸³.

Rozwój regulacji prawa krajowego jest ściśle powiązany z coraz większą aktywnością sektora prywatnego w zakresie działalności w przestrzeni kosmicznej, który stanowi z jednej strony istotne źródło nowych środków finansowych na rzecz badania przestrzeni kosmicznej oraz zwiększenie zainteresowania przedmiotową dziedziną, z drugiej strony natomiast powoduje konieczność dodatkowych regulacji prawnych na poziomie zarówno krajowym jak i międzynarodowym.

⁷² Commercial Space Launch Act 1984, Land Remote Sensing Policy Act 1992, Communications Act 1934, The National Aeronautics and Space Act 1958, Commercial Space Transportation Competitiveness Act of 2000, zob. dokument: A/AC.105/C.2/2008/CRP.9, 3.4.2008 r.

⁷³ ROSCOSMOS (Russian Federal Space Agency), Resolution No. 468 (15.5.1995 r.).

⁷⁴ Space Affairs Act (1993).

⁷⁵ Law Concerning National Space Development Agency of Japan, Law No. 50 (23.6.1969 r.).

⁷⁶ Act to give Protection Against the Security Risk to the Federal Republic Germany by the Dissemination of High-Grade Earth Remote Sensing Data (Satellite Data Security Act 23.11.2007 r.), „Journal of Space Law” 2008, vol. 34 nr. 1.

⁷⁷ Ordinance of the Supreme Soviet of Ukraine on Space Activity (15.11.1996 r.).

⁷⁸ Law concerning Japan Aerospace Exploration Agency, Law Number 161 (13.12.2002 r.).

⁷⁹ Canadian Space Agency Act 1989.

⁸⁰ Establishment of a Presidential Advisory Committee known as the Chilean Space Agency, Supreme Decree No. 338.

⁸¹ Law Establishing the Brazilian Space Agency, Law No. 8.854 (10.2.1984 r.).

⁸² Creation of the National Commission on Space Activities, National Decree No. 995/91.

⁸³ W tym kontekście szczególnie dostrzegalny brak polskich regulacji krajowych. Wspomnieć jednak należy o utworzonym decyzją Prezesa PAN z 12.10.2001 r. w Centrum Badań Kosmicznych PAN, Biurze do spraw Przestrzeni Kosmicznej, zob. stronę internetową – <http://www.kosmos.gov.pl>

7. Otwarte kwestie prawa kosmicznego

Pomimo znaczącego wzrostu regulacji w zakresie eksploracji przestrzeni kosmicznej, nadal istnieje szereg doniosłych zagadnień spornych, które nie zostały definitywnie rozstrzygnięte. Dwa podstawowe, będące od wielu lat przedmiotem dyskusji Komitetu ds. pokojowego badania przestrzeni kosmicznej, to definicja przestrzeni kosmicznej oraz sformułowania zasad odnośnie wykorzystania orbity geostacjonarnej. Nowymi zagadnieniami, które są od niedawna są przedmiotem zainteresowania podmiotów państw są zanieczyszczenie przestrzeni kosmicznej oraz kwestia tzw. obiektów bliskich Ziemi.

7.1. Definicja i delimitacja przestrzeni kosmicznej

Zagadnienie definicji i delimitacji przestrzeni kosmicznej stanowi przedmiot konsultacji w ramach COPUOS od prawie 50 lat⁸⁴. Już sam ten fakt pokazuje, jak trudno jest państwom osiągnąć wspólne stanowisko. Sytuacja ta jest ściśle powiązana z niemożliwością osiągnięcia jednolitych poglądów w doktrynie prawa międzynarodowego w tym zakresie⁸⁵.

Zauważyć należy, że obecnie brak zgody nawet odnośnie kwestii, czy delimitacja oraz definicja przestrzeni kosmicznej jest rzeczywiście konieczna⁸⁶. Część przedstawicieli państw (np. Białoruś, Jordania, Ukraina)⁸⁷ wskazuje, że w celu zagwarantowania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa w przestrzeni kosmicznej prace te powinny być kontynuowane⁸⁸, a jednoznaczna delimitacja przestrzeni kosmicznej pomoże w uniknięciu potencjalnych problemów w związku z szybkim rozwojem technologii kosmicznych oraz eksploracji kosmosu przez podmioty prywatne⁸⁹. W tym kontekście podkreśla się również konieczność wyeliminowania

⁸⁴ Zob. szerzej A. Górbiel, *Międzynarodowe...*, s. 150–188; tenże, *Legal definition of outer space*, Łódź 1980; M. Grzegorzczak, *op.cit.*, s. 84–96.

⁸⁵ Wyróżnia się w tym zakresie poglądy, które wskazują na konieczność ścisłego oddzielenia przestrzeni kosmicznej od przestrzeni powietrznej (ang. *spatialist*) oraz funkcjonalistów uwydatniających konieczność badania charakteru podejmowanego działania oraz statku (obiekту); zob. R. J. Lee, *Reconciling...*, s. 206–210.

⁸⁶ Szerzej na temat zasadności ustalenia granicy między przestrzenią kosmiczną, a przestrzenią powietrzną zob. J. Sztucki, *Problemy prawne kosmosu*, Warszawa 1965, s. 69–82.

⁸⁷ Questions on the definition and delimitation of outer space: replies from Member States, A/AC.105/889/Add.1, 21.1.2008 r., s. 2–4.

⁸⁸ COPUOS Report 2007, *op.cit.*, pkt 193.

⁸⁹ Draft report of the Chairman of the Working Group on the Definition and Delimitation of Outer Space, Legal Subcommittee, Forty seventh session, 2008, A/AC.105/C.2/2008/DEF/L.1, pkt 4.

braku pewności prawa, który w sytuacji niemożności określenia granicy suwerenności, może powodować spory między państwami⁹⁰. Według innych państw (np. Danii), dokonanie delimitacji przestrzeni kosmicznej postrzegać należy jako niepotrzebny zabieg teoretyczny, który może stanowić jedynie problem w badaniu tego obszaru wobec niemożliwości przewidzenia rozwoju technologicznego w tej dziedzinie⁹¹.

Dostrzec należy, że generalnie istnieje zgoda odnośnie różnic pomiędzy przestrzenią powietrzną a przestrzenią kosmiczną. Podstawowe rozróżnienie zakłada, że ta pierwsza znajduje się pod jurysdykcją państw, podczas gdy ta druga stanowi dziedzictwo całej ludzkości (lub obszar całej ludzkości – *province of all mankind*) i państwa nie mogą na nią rozciągać swojej suwerenności⁹².

Brak uzgodnienia, co do definicji przestrzeni kosmicznej na poziomie międzynarodowym, może spowodować, że państwa będą forsowały swoje koncepcje w tym zakresie przez prawo krajowe. Choć jak dotąd większość krajów nie stworzyła tego rodzaju definicji na gruncie prawa wewnętrznego⁹³, to jednak zauważyć można również początki tego rodzaju praktyki⁹⁴.

7.2. Wykorzystanie orbity geostacjonarnej

Orbita geostacjonarna, charakteryzująca się najlepszymi parametrami orbitalnymi do przekazywania danych przez satelity ma ograniczone możliwości wykorzystania, co wynika z faktu, że równocześnie może na niej przebywać jedynie określona liczba satelitów⁹⁵. Obecnie nie ma zgody wśród państw, jak definitywnie rozstrzygnąć problem użytkowania orbity geostacjonarnej. Jedynym wiążącym postanowieniem w tym zakresie jest art. 44 ust. 2 konstytucji Międzynarodowego Związku Telekomunikacyjnego stanowiący, że: „W wykorzystaniu pasm częstotliwości

⁹⁰ Ibidem, pkt 5.

⁹¹ Ibidem, pkt 6.

⁹² Questions on the definition and delimitation of outer space: reply from Brazil, A/AC.105/C.2/2008/CRP.10, 2.4.2008 r.

⁹³ National legislation and practice relating to the definition and delimitation of outer space, A/AC.105/865/Add.3, 21.1.2008 r., s. 2.

⁹⁴ RPA w swoim ustawodawstwie krajowym ustaliła, że przestrzeń kosmiczna zaczyna się na wysokości 100 km nad Ziemią.

⁹⁵ Geostacjonarną jest nazywana orbita kołowa położna w płaszczyźnie równika w odległości 35.800 km od Ziemi. Umieszczony na niej satelita, poruszając się z zachodu na wschód z prędkością kątową równą prędkości kątowej Ziemi, znajduje się stale na tym samym miejscu powierzchni Ziemi, co sprawia, że orbita ta charakteryzuje się szczególną przydatnością; zob. A. Górbiel, *Międzynarodowe...*, s. 189–202.

dla usług radiowych, państwa członkowie powinny brać pod uwagę, że częstotliwości radiowe i związane z nimi orbity, włączając w to orbitę geostacjonarną są ograniczonym bogactwem naturalnym (*limited natural resources*) i muszą być wykorzystywane w sposób racjonalny, skuteczny i ekonomiczny, w zgodności z przepisami Uregulowań Radiowych, tak aby państwa lub grupy państw miały równy (*equitable*) dostęp do tych orbit i częstotliwości, biorąc pod uwagę szczególne potrzeby państw rozwijających się oraz geograficzne usytuowanie poszczególnych krajów”.

Przedstawiciele państw podkreślają, że istnieje zagrożenie nasycenia (przesycenia – *saturation*) orbity geostacjonarnej⁹⁶ i dlatego należy ją traktować jako ograniczone bogactwo naturalne⁹⁷. Niemniej dostrzegalnym jest brak konkretnych propozycji, jak zawarte w art. 44 konstytucji Międzynarodowego Związku Telekomunikacyjnego postanowienie przełożyć na konkretne rozwiązania. Wydaje się, że skutecznym środkiem mogłoby być wykorzystanie doświadczeń z regulacji dna morskiego i powołanie Organizacji Orbity Geostacjonarnej, która zarządzałaby jej wykorzystaniem⁹⁸. Odmiennie jednak część państw reprezentuje pogląd, że orbita geostacjonarna powinna być postrzegana jako część przestrzeni kosmicznej, której eksploracja jest regulowana w obowiązujących traktatach prawa kosmicznego⁹⁹. Tego rodzaju argumenty sprzyjają przede wszystkim państwom, które prowadzą aktywną politykę w tej dziedzinie, i którym zależy, aby ich postępowanie w przestrzeni kosmicznej nie podlegało szczegółowym ograniczeniom, poza podstawowymi określonymi w traktatach stanowiących podstawy reżimu kosmicznego¹⁰⁰. W tym kontekście pozostaje otwartym pytanie, czy istnieje zgoda, aby do orbity geostacjonarnej stosować zasadę „wspólnego dziedzictwa ludzkości”¹⁰¹.

⁹⁶ COPUOS Report 2007, op.cit., pkt 162.

⁹⁷ Ibidem, pkt 194–195; zob. również S. Cahill, Give my space: Implications for Permitting National Appropriation of the Geostationary Orbit, „Wisconsin International Law Journal” 2000–2001, vol. 19, nr 2, s. 231.

⁹⁸ Wg niektórych przedstawicieli doktryny tego rodzaju organizacja powinna zostać ustanowiona dla regulacji całej działalności kosmicznej zob. P. Tobias, *Opening the Pandora's Box of Space Law*, „Hasting International and Comparative Law Review” 2004–2005, vol. 28, s. 312–316; zob. również argumenty przeciwne R.J. Lee, *Reconciling...*, s. 243–245.

⁹⁹ COPUOS Report 2007, op.cit., pkt 197.

¹⁰⁰ Pogląd ten jest sprzeczny z Deklaracją z Bogoty z 1976 r., w której państwa równikowe (Brazylia, Boliwia, Ekwador, Kongo, Uganda, Indonezja, Kenia, DRK) wyraziły przekonanie, że wykorzystanie orbity geostacjonarnej powinno być ściśle związane z państwem, które się pod nią znajduje. Zob. S. Cahill, op.cit., s. 240.

¹⁰¹ S. Cahill, op.cit., s. 241; Stany Zjednoczone interpretują tę zasadę wyłącznie jako prawo dostępu do wspólnego obszaru dla wszystkich państw, zob. B.C. Gruner, op.cit., s. 328.

7.3. Zanieczyszczenie kosmosu

Zanieczyszczenia przestrzeni kosmicznej stanowią potencjalne zagrożenie dla wszystkich obiektów kosmicznych i jako takie stanowią kwestię zainteresowania wszystkich państw (*issue of concern to all nations*)¹⁰². Podkreśla się, że współcześnie to właśnie zanieczyszczenia tworzą największe niebezpieczeństwo dla działalności człowieka w przestrzeni kosmicznej¹⁰³. Za kosmiczne śmieci uznaje się wszystkie urządzenia stworzone przez człowieka oraz elementy tych urządzeń, które nie są sprawne, a znajdują się na orbicie ziemskiej lub wracają w atmosferę ziemską¹⁰⁴. W związku ze stałą rosnącą liczbą zanieczyszczeń kosmosu wzrasta jednocześnie prawdopodobieństwo kolizji. Zagrożenie dotyczy również ludności Ziemi w przypadku powrotu tego rodzaju zamieszczeń do atmosfery¹⁰⁵.

W tym kontekście podkomitet prawny COPUOS przyjął Wytyczne¹⁰⁶ skierowane do państw i organizacji międzynarodowych, aby przez krajowe mechanizmy zapewniły, w największym stopniu, w jakim to możliwe, ich implementację¹⁰⁷.

Wytyczne dotyczą:

- ograniczenia uwalniania zanieczyszczeń w trakcie normalnych operacji;
- minimalizacji potencjalnych wypadków podczas procedur operacyjnych;
- ograniczenia prawdopodobieństwa przypadkowej kolizji na orbicie;
- unikania celowego niszczenia i innej szkodliwej działalności;
- ograniczenia potencjalnych emisji w konsekwencji wypadków wynikających z magazynowania energii;
- ograniczenia długoterminowego pobytu statku kosmicznego oraz obiektów w trakcie fazy orbitalnej w obszarze niskiej orbity ziemskiej (LEO) po zakończeniu misji;
- ograniczenia długoterminowej ingerencji statku kosmicznego oraz obiektów w trakcie fazy orbitalnej w obszarze geosynchronicznej orbity ziemskiej (GEO) po zakończeniu misji.

¹⁰² Resolution adopted by General Assembly 62/217 International cooperation in the peaceful uses of outer space, 10.1.2008 r., tiret 7 preamble.

¹⁰³ R.J. Lee, *Reconciling...*, s. 227.

¹⁰⁴ COPUOS Report 2007, op.cit., annex pkt 1.

¹⁰⁵ L.L. Manzione, *Multinational Investment in the Space Station: An outer Space Model for International Cooperation*, „American University International Law Review” 2002–2003, vol. 18, s. 530–531.

¹⁰⁶ Space debris mitigation guidelines, COPUOS Report 2007, op.cit., annex.

¹⁰⁷ COPUOS Report 2007, op.cit., annex pkt 3.

Zauważyć należy, że pośród państw nie ma zgody, co do dalszych losów Wytycznych. Część krajów prezentuje pogląd o konieczności stworzenia na ich podstawie umowy międzynarodowej¹⁰⁸. Niektóre państwa wskazują, że Wytyczne powinny znaleźć się w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego NZ¹⁰⁹. W tym zakresie warto podkreślić, że Zgromadzenie Ogólne stoi na stanowisku, iż Wytyczne „odzwierciedlają istniejącą praktykę rozwiniętą przez narodowe i międzynarodowe organizacje i dlatego zachęca Państwa-Członków do ich implementacji przez odpowiednie mechanizmy krajowe”¹¹⁰. Przedstawiciele niektórych krajów sugerują w tym zakresie konieczność zróżnicowania odpowiedzialności odnośnie zwalczania zanieczyszczeń przestrzeni kosmicznej odpowiednio do możliwości ich spowodowania.

Wagę zagadnienia potwierdza fakt, że analogiczne dokumenty dotyczące zwalczania zanieczyszczeń w przestrzeni kosmicznej przygotowały Międzyagencyjny Komitet Koordynacyjny ds. Zanieczyszczenia Przestrzeni Kosmicznej¹¹¹, Europejska Agencja Kosmiczna (*Resolution for a European Policy on Protection of the Space Environment*) oraz agencje kosmiczne poszczególnych państw europejskich (*European code of conduct space debris mitigation*)¹¹².

7.4. Obiekty bliskie Ziemi (*near Earth objects*)

Zagadnienie „obektów bliskich Ziemi”, do których zalicza się m.in. komety, asteroidy, lód oraz skały, których bardzo niewielkie fragmenty spadają na Ziemię każdego dnia, zyskuje stopniowo na znaczeniu. Wynika to ze świadomości, że obiekt tego rodzaju o dużych rozmiarach (tj. o średnicy większej niż 1 km¹¹³) mógłby wyrządzić nadzwyczajne szkody w środowisku Ziemi. Wiele państw m.in. Stany Zjednoczone i Wielka Brytania prowadzą stałą obserwację przestrzeni kosmicznej w celu posiadania

¹⁰⁸ COPUOS Report 2007, op.cit., pkt 123; Report of the Scientific and Technical Subcommittee, op.cit., pkt. 90 i 96.

¹⁰⁹ COPUOS Report 2007, op.cit., pkt 125.

¹¹⁰ Resolution adopted by General Assembly 62/217 International cooperation in the peaceful uses of outer space, 10.1.2008 r., pkt 27.

¹¹¹ K.-H. Böckstiegel, M. Benkös, S. Hobe, *Space Law: Basic Legal Documents*, Kolonia 2007, s. B.III.12-13.

¹¹² Dostępny na stronie internetowej – <http://www.stimson.org/wos/pdf/eurocode.pdf>

¹¹³ Z oświadczenia przedstawicieli NASA przed Podkomitetem ds. Kosmosu Komitetu Naukowego Izby Reprezentantów, dostępne na stronie internetowej – <http://science.house.gov/CommDocs/hearings/space02/oct03/weiler.htm>; dodać należy, że asteroida, która spowodowała wyginięcie dinozaurów, miała od 5–10 km średnicy.

aktualnej wiedzy o obiektach bliskich Ziemi, które mogą stanowić dla jej mieszkańców realne zagrożenie.

Problem ten stwarza również konieczność ustanowienia międzynarodowych procedur i mechanizmów współpracy, które byłyby realizowane w sytuacji zagrożenia naszej planety „obiettami bliskimi Ziemi”¹¹⁴ oraz ustanowienia zasad odpowiedzialności w wypadku, gdyby nawet zniszczenie takiego obiektu, spowodowało szkody na terytorium poszczególnych krajów. W związku z tym, że jak dotąd problemem zajmuje się jedynie kilka państw, brak odpowiednich regulacji na poziomie prawnomiędzynarodowym w tym zakresie.

8. Zakończenie

Prawo kosmiczne, po krótkim okresie stagnacji, podlega procesowi intensywnego rozwoju. W oparciu o w zasadniczej części niekwestionowane podstawy tego reżimu zawarte w pięciu traktatach z lat 60-tych i 70-tych XX w., rozwija się ono przez tworzenie szeregu norm szczegółowych dotyczących funkcjonowania ludzkości w przestrzeni kosmicznej. Charakterystycznym zjawiskiem jest upowszechnienie się prawa kosmicznego, które nie jest już wyłącznie przedmiotem regulacji globalnej, ale również przedmiotem porozumień o charakterze regionalnym i przede wszystkim bilateralnym. Procesowi temu towarzyszy równocześnie stopniowe powstawanie struktury instytucjonalnej w postaci szeregu organizacji i agend międzynarodowych. Coraz istotniejszym elementem tego reżimu stanowi prawo krajowe, które korzystając z zasady „co nie jest zakazane, jest dozwolone”, często reguluje zagadnienia, co do których nie ma zgody wśród społeczności międzynarodowej.

W ramach samego prawa kosmicznego coraz większe znaczenie odgrywają unormowania o charakterze telekomunikacyjnym, dotyczące przede wszystkim wykorzystania satelitów, co bardziej zbliża ten reżim do prawa telekomunikacyjnego aniżeli tradycyjnego prawa lotniczego. Wynika to z faktu przeniesienia również na prawo kosmiczne zasady zrównoważonego rozwoju, co sprzyja ustanawianiu szeregu programów zakładających obserwację Ziemi z kosmosu. Zauważalne jest również, iż współpraca bilateralna państw dotyczy przede wszystkim wysyłania szeroko rozumianych satelitów telekomunikacyjnych.

¹¹⁴ COPUOS Report 2007, op.cit., pkt 139.

Kwestią otwartą pozostaje, czy podobnie jak w procesie kodyfikacji prawa morza, stworzona zostanie jednolita regulacja dotycząca prawa kosmicznego. Wydaje się, że obecnie wobec braku zgody państw oraz nadal stosunkowo niewielkiej liczby krajów partycypujących w badaniu i użytkowaniu przestrzeni kosmicznej możliwość taka jest znacząco ograniczona. Niemniej niewątpliwie im większy będzie udział państw w omawianym procesie tym większa będzie presja na stworzenie konstytucji prawa kosmicznego, która w stopniu wystarczającym będzie uwzględniała znaczący rozwój tej gałęzi prawa w ostatnich latach.